

FREEMAN, Samuel. "John Rawls, Friend and Teacher"

<http://www.tnr.com/archive/1099/102599/nagel102599.html> (30.1.2003)

NAGEL, Thomas. "Justice, Justice, Shalt Thou Pursue"

<http://www.tnr.com/archive/1099/102599/nagel102599.html> (30.1.2003)

NUSSBAUM, Martha. "The Enduring Significance of John Rawls"

<http://www.tnr.com/archive/1099/102599/nagel102599.html> (6.2.2003)

RAWLS, John Political Liberalism, Columbia University Press, New York, 1996.

"Fifty Years after Hiroshima", Collected Papers, (Ed. Samuel Freeman), Harvard University Press, Cambridge, 1999, s.565-572.

Lectures on the History of Moral Philosophy, (Ed. Barbara Herman), Harvard University Press, Cambridge, 2000.

The Law of Peoples, Harvard University Press, Cambridge, 2000.

ÖZKÖK, Gülriz John Rawls'un Adalet Anlayışı Bakımından Devlet Problemi, Yayınlanmamış Doktora tezi, Ankara, 1999.

John Rawls'ın "Bölüşürücü Adalet"ine Takdim

Vural Fuat Savaş¹⁾

İlişikte sunduğumuz çeviri, çağımızın ünlü filozoflarından biri sayılan John Rawls'un iki makalesinden oluşmaktadır.^(*) Rawls bu iki makalenin ne şekilde bir araya getirildiğini (1) no.lu dip notta açıklamaktadır. Rawls 1971 yılında yayınladığı *Bir Adalet Teorisi* (A Theory of Justice) adlı kitabıyla iktisatçıları, filozofları ve ciddi devlet adamlarını derinden etkilemiş ve literatürde hala canlılığını koruyan bir tartışma başlatmıştır. F. Hayek, J. M. Buchanan ve R. Nozick gibi çağımızın ünlü düşünürleri Rawls'un düşüncelerini çeşitli yönlerden incelemiş, eleştirmiş ve geliştirmiştir.

Biz bu takdim bölümünde, sunduğumuz çevirinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacağını umduğumuz bazı bilgileri aktaracağız. Önce iktisat teorisinde bölüşüm adaleti ile ilgili teorik yaklaşımları özetleyeceğiz. Daha sonra da Rawls'un Adalet Teorisi'nin kısa bir özetini sunacağız. Gelir dağılımı, veya daha tercihe değer bulduğumuz bir de-

yimle, gelir bölüşümü, iktisat teorisinin tarihsel gelişimi içinde önce önemle ele alınan bir konu iken sonradan bu önemini kaybetmiştir. Şaşırtıcı gelebilir ama bu gün iktisatın adeta unuttuğu konulardan biridir. Bölüşüm teorisinin yıldızının parladığı dönem Klasik İktisat Teorisi dönemidir. A. Smith'in konuyu sadece yüzeysel bir şekilde ele almış olmasına rağmen diğer klasik iktisatçılar daha analitik bir biçimde yaklaşmışlardır. Özellikle D. Ricardo ve J. S. Mill'in bu konuda önemli katkıları olmuştur.

David Ricardo 1820 yılında R. T. Malthus'a yazdığı bir mektupta "siz politik ekonomiyi zenginliğin niteliği ve nedenleri ile ilgili bir inceleme olarak düşünüyorsunuz. Bence politik ekonomi, çalışmanın ürününün, onun oluşumuna katılan sınıflar arasında bölüşümünün incelenmesi olarak adlandırılmalıdır." diyerek iktisatın temel inceleme konusu olarak gelir bölüşümüne işaret etmişti.

(*) Prof. Dr., Yeditepe Üniversitesi İktisat Bölümü Öğretim Üyesi

(**) Takdim ettiğimiz çeviriyi oluşturan iki makalenin orijinal kaynakları şunlardır:

J. Rawls, 'Distributive Justice'in P. Laslett and W. G. Runciman (eds.)

Philosophy, Politics and Society, Blackwell, 1967, third series, pp.58-82; and J. Rawls, 'Distributive Justice: Some addenda.' In Natural Law Reform, vol. 13.1968

Çeviride kullandığımız metin ise şu kaynaktır:

E. S. Phelps (Ed.), Economic Justice, Penguin Education, 1973, pp. 319-362

Ricardo da, Smith gibi gelir bölüşümünü, toprak sahipleri, topraksız çiftçiler ve küçük esnaftan (zanaatkarlar) oluşan sosyal sınıflararası bir bölüşüm olarak ele almıştır. Vardığı sonuç kötümserdir. Nüfus artışı, daha az verimli toprakların üretime alınması ve ücret haddinin, en az geçim ücretiyle sınırlı kalacağı varsayımı nedeniyle, uzun dönemde kar geliri ortadan kalkacak ve toprak sahiplerine giden rant geliri artacaktır. Tasarruf oranı, nüfus artış oranının altında kalacağı için de, kapital birikimi olmayacak ve ekonomi "durgunluk süreci" içine girecektir.

Ricardo'nun gelir bölüşümünü, tarihsel bir süreç içinde toprak sahipleri ile emekçi köylü ve zanaatkar arasında nasıl şekillendiğini gösteren teorisine, önemli bir alternatif Jeremy Bentham'dan geldi. Daha sonra Faydacılık (Utilitarianism) diye adlandırılacak olan bu teoriye göre her mal ve hizmetin bir faydası olup, bu faydanın derecesi veya önemi subjektif olup bireyden bireye değişecektir. İnsan yaşamının amacı zevkleri tatmin etmek, acı ve sıkıntılardan kaçınmaktır. "Zevk Matematiği" (Felicif Calculus) diye adlandırılan bu yaklaşıma göre eğer bütün insanlar zevklerini maksimize etmekte ve sıkıntılardan kaçınmakta özgür olurlarsa "en çok sayıda kişi en büyük mutluluğa" erişecektir (the greatest happiness for the greatest number). Faydacı yaklaşım bu içeriği ile belli bir gelir bölüşümü öngörmemekte, mevcut gelir bölüşümünün ne ölçüde adil olup olmadığının belirlenmesi-

ni subjektif fayda değerlendirmelerine bırakmaktadır.

Klasik Teoriyi A. Smith'in bıraktığı yerden daha ilerilere götüren ve teorik bir bütünlüğe kavuşturan John S. Mill de gelir bölüşümü üzerinde önemle durmuştur. Mill'e göre "üretim yasaları" ile "bölüşüm yasaları" birbirinden ayırmak gerekirdi. Üretimi yönlendiren yasalar fiziksel gerçeklerdi. Buna karşın, "Bölüşüm Yasaları" kısmen insanlar tarafından kurulmuş kurumlardır. Fakat ulusların hükümetleri, her ne kadar hangi kurumların kurulacağına karar verme gücüne sahip iseler de, bu kurumların nasıl işleyeceklerine keyfi olarak karar veremezler. Gelir dağılımı üzerinde sahip oldukları gücün dayandığı şartlar... doğanın fiziksel kanunlarından herhangi biri gibi bilimsel incelemeye tabidir."

Bölüşüm yasalarının değişebilir olduğunu söylemek liberal "bırakınız yapınlar" sisteminde ortaya çıkan gelir bölüşümünün, düşünülebilecek tek bölüşüm olmadığını, başka bölüşümlere imkan verecek çeşitli ekonomik organizasyonların bulunduğunu söylemek anlamına gelir. Mill'e göre belli bir tarihsel dönemde mevcut bölüşüm düzeni o döneme ait mülkiyet ilişkilerinin sonucu olarak ortaya çıkar. Mill bu yaklaşımı ile hangi ekonomik kategorilerin evrensel olduğu ve hangilerinin belli tarihsel bir yapıyı yansıttığı konusunda uzun yıllar sürecek bir tartışmayı başlatmıştır.

Mill'in üretim yasaları ile bölüşüm yasalarını birbirinden ayırması, marjinal produktivite teorisine dayanan ne-

oklasik iktisatçılara kabul edilemez görünecektir. Çünkü böyle bir ayırım, üretim faktörleri gelir paylarının, üretim sürecinden ve mübadele kıymetlerinden ayrı olarak belirlenebileceği anlamına gelir. Öncülüğünü John Bates Clark'ın yaptığı ve bu günkü iktisat ilminin temel ilkelerinden birini oluşturan marjinal produktivite teorisi gelir bölüşümü konusuna Smith ve Ricardo gibi toplumsal sınıflar (Toprak sahibi, köylü vb. gibi) açısından değil üretim faktörleri açısından yaklaşır. Fonksiyonel gelir dağılımı adı verilen bu yaklaşıma göre, her üretim faktörünün üretimden alacağı pay, üretime yaptığı katkıya eşit olacaktır. Teknik deyişle her üretim faktörünün geliri marjinal produktivitesine eşit olacaktır.

Böyle bir yaklaşım çeşitli yönlerden eleştiriye açıktır. Her şeyden önce, üretim; bütün üretim faktörlerinin ortak çabasının sonucudur. Dolayısıyla emeğin, kapitalin, müteşebbisin ve doğal kaynakların ortaklaşa yarattıkları ürüne olan katkıları nasıl ölçülecektir? İkincisi, böyle bir ölçümün yapılabileceği var sayılsa, acaba toplam üretim, faktör paylarının toplamına eşit olacak mıdır? Bir başka deyişle, toplam üretim, faktör paylarını ödemeye yetecek midir? Az gelirse ne olur? Geriye bir fazlalık kalırsa ne olur? Üçüncüsü, üretim sürecinde bir faktörün nitelik ve niceliğinin artması, üretim artışına yol açtığı zaman bu üretim artışı hangi faktöre ait sayılacaktır? Örneğin üretimde bilgisayar destekli tam otomatik makineler kullanıldığında meydana

gelen üretim artışı, emek verimliliğinin meydana gelen bir artış mı sayılacaktır, yoksa kapitalin verimliliği olarak mı kabul edilecektir?

Bu ve benzeri sorular yanında marjinal produktivite teorisinin güvenilirliğini yok eden en önemli sorun bu teorisinin yanlış bir teorik temele oturtulmuş olmasıdır. Bu yanlış temel "azalan verimler ilkesi" diye bilinen teoridir. Konunun ayrıntılı biçimde incelenmesi, bu takdim yazısının boyutlarını çok aşacağı için kısaca şunu söylemekle yetineceğiz: Azalan verimler ilkesi devamlı artan nüfus ile miktarı sınırlı toprak arasındaki tarihsel ilişkiyi, üretim teknolojisinin sabit olduğu varsayımı altında inceler. Nüfus baskısı nedeniyle daha az verimli toprakların üretime alınması gerekeceğini, bu nedenle de tarımsal verimin azalacağını öne süren bir teoridir. Dolayısıyla tarihsel bir süreci yansıtır. Bu teorisinin herhangi bir işletmeye, uygulanması, ister tarımsal ister endüstriyel olsun, yanlıştır. Bir işletmede herhangi bir faktörün verimi azalıyorsa bunun nedeni o işletmede üretim fonksiyonunun gerektirdiğinden fazla faktör (emek veya makine) kullanılmasıdır. A. Marshall'ın deyişiyle o iş yerinde "yanlış faktör bileşimi" var demektir. Bu nedenle marjinal produktivite teorisinin bir bölüşüm teorisi olarak kullanılması yanlıştır.

Ne var ki, insan zihnini alıştığı fikirlerden uzaklaştırmak, yeni fikirler üretmekten zor olmaktadır. Bu nedenle şu anda iktisatçıların gelir bölüşümü konusunda söyleyecekleri (Lorenz Eğ-

risi gibi bazı ölçme teknikleri dışında) fazla bir şeyleri yoktur. Doğa boşluğu sevmediği için, iktisatçıların boş bıraktığı bu alana filozofların ve politikacıların girmesine şaşmamak gerekir.

Konu yirminci yüzyılın başlarında iktisatçıların gündemine "refah devleti" kavramıyla yeniden geldi. Refah devleti, genel bir tanımla, devletin gelir bölüşümüne dolaylı yoldan karıştığı ve gelirin yeniden bölüşülmesine imkan verdiği bir yasal ve kurumsal yapının adıdır. Bu tanıma göre bir refah devletinde gelir bölüşümü iki aşamada belirlenir: Birinci aşamada, insanlar sahip oldukları üretim faktörünün, miktarına, kalitesine ve verimine bağlı olarak bir gelir elde eder. Bu birinci aşamada devlet müdahalesi, asgari ücretin belirlenmesi ve elde edilen gelirlerin vergilendirilmesi ile sınırlıdır. İkinci aşama ise devletin dolaysız, dolaylı çeşitli müdahaleleriyle şekillenir. Emeklilik ikramiyesi, sağlık ve eğitim harcamalarına devlet katkısı, işsizlik sigortası, konut yardımı, fiat destekleme alımları, üretim ve ihracat teşvik primi, vergi muafiyeti veya indirimi vb. gibi çeşitli yollardan yapılan "gelir transferleri" ile devlet, vatandaşlar arasında gelirin ikinci defa bölüşümüne neden olur.

İkinci bölüşüm ile ilgili pek çok soru cevap bekler: İkinci bölüşümden kimler yararlanacaktır? İktidardaki siyasi partinin seçmenleri mi, propandada gücü yüksek çıkar grupları mı, belli meslek veya sanat sahipleri mi yoksa yasalarla belirlenmiş belli konumda bulunan kişiler mi? Yapılacak gelir

transferlerinin miktarı nasıl belirlenecektir? Siyasi iktidarın takdir yetkisine mi bırakılacaktır, geleneklere göre mi yapılacaktır, bir referandumla mı belirlenecektir, yoksa yine yasalara mı başvurulacaktır? Bu tür transferlerin gerektiğine kim ve nasıl karar verecektir?

Bütün bu sorulardan daha önemli bir soru vardır: O da "bu sorulara cevap verilirken gözönünde tutulacak ve herkes tarafından benimsenecek bazı kriterler var mıdır?" sorusudur. İktisatın bize bu konuda sağladığı iki kriterden söz edilebilir. Bunlardan biri "etkinlik" diğeri de "ekonomik büyüme" dir. Çok çeşitli tanımları olmakla birlikte burada, amacımız yönünden, etkinliği "belli bir kaynaktan mümkün olan en yüksek yararı sağlamak" şeklinde tanımlayabiliriz. Bu tanımdaki "yarar" sözcüğü, incelenen konuya göre "fayda", "tatmin" ve "verimlilik" olarak yorumlanabilir. Etkinlik, siyasi iktidarın gelir bölüşümüne yapacağı takdiri müdahale için bir "sınırlama" görevi görür ve yapılacak müdahalenin etkinliğe, mümkünse hiç, değilse en az düzeyde, engel olmasını şart koşar.

Ekonomik büyüme de aynı şekilde, gelir bölüşümüne yapılacak takdiri müdahaleler için bir engel oluşturur. Ekonomik büyüme, bir toplum ekonomisinin o toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir şekilde devamlı ve istikrarlı olarak gelişmesini ifade eder. İstikrarlı bir büyüme ise, bugünden yarın için bir şeyler yapılmasını başka bir deyişle yarınki nesiller için bugün-

kü nesil tarafından bir hazırlık yapılmasını gerekli kılar. Yapılması gereken şeylerin teknik adı "tasarruf ve yatırım"dır. Gelir bölüşümü ile ilgili yaklaşımlar, bu yönden bakıldığında iki zıt gruba ayrılmıştır. Bir grup, tasarrufun ancak tüketim harcamalarını aşan bir gelir elde edildiği zaman mümkün olabileceği gerçeğinden hareket ederek "zengini daha zengin, fakiri daha fakir" yapacak bir gelir bölüşümünü savunmuştur. Böyle düşünelere göre, en azından ekonomik kalkınma belli bir düzeye çıkıncaya kadar, toplumun belli bir bölüşüm adletsizliğine göz yumması gerekir. Bu düşüncenin karşısında yer alanlar ise biri ekonomik diğeri politik iki gerekçe öne sürerler. Ekonomik gerekçe Keynesyen toplam talep politikasından esinlenir ve toplumun büyük kısmının geliri önemli ölçüde düşerse, tasarruf artsa dahi, toplam talep yetersizliği nedeniyle yatırıma dönüşmeyeceğini dolayısıyla devamlı büyüme-i sağlayacak olan "kapital birikimi"nin gerçekleşmeyeceğini öne sürer. Politik gerekçe ise, bilinç düzeyi yüksek ve haberleşme olanakları geniş demokratik bir toplumda böyle bir politikayı savunmanın ve bu amaçla iktidar olmanın tamamen imkansız olmasıdır. Bu ikinci eleştirinin, uygulama yönünden gerçekçi olduğu kuşkusuzdur. Bu durumda hem gelir bölüşümünde nisbi adaletin ve hem de tasarruf oranının ne olacağı toplumal bir uzlaşma ile sağlanması gerekir.

Toplumsal uzlaşmanın sağlanması ise, kolay değildir. K.Arrow'un ünlü

"İmkansızlık Teoremi", bireysel tercihlerin hemen her zaman tek bir alternatif üzerinde oy çokluğu sağlayamayacağını kanıtlamıştır. Bu nedenle toplumsal uzlaşmayı sağlayacak bazı kuralları ve kurumları gereklidir. İlk akla gelen toplumun gelenek ve göreneklerine dayanmak ise de bireysel yaşamın ve değer yargılarının hızla değiştiği bir dünyada gelenek ve görenekler, güvenilir bir kriter olmayacağı gibi, bazen da, toplumsal uzlaşma önünde ciddi bir engel haline dönüşebilirler.

Demokratik bir sistem içinde toplumsal uzlaşmayı sağlamanın en güvenilir yolu, başta anayasa olmak üzere hukuksal bir yapı oluşturmaktır. Yasaların genel ve herkese uygulanabilir olması, bireysel tercihlerdeki farklılıkların, gönüllü olmasa da, uzlaşmaya dönüşmesine neden olur. Burada da akla gelen sorular vardır: Yasaları kimler ve hangi kriterlere göre yapacaktır? Yasaları kimler ve nasıl uygulayacaktır? Bu soruların kendileri de, yukarıda değindiğimiz gibi, cevaplandırılmaları için genel kabul görecektir bazı kriterlerin varlığını gerektirir.

İktisatçılar, en azından liberal iktisatçılar, bütün bu soruları cevaplandıracak genel kriter ihtiyacını cevaplamaya çalışmışlardır. Bu amaca hizmet edecek genel kriterlerden biri A.Smith'in ünlü "gizli el"i dir. Buna göre tam rekabet piyasası içinde kendi çıkarlarını maksimize etmek için çalışan insanlar, hiç farkında olmadan, toplumun çıkarlarına da hizmet ederler. Dolayısıyla kurallar ve kurumlar eliyle yapılacak tek şey vardır. O da

piyasa mekanizmasının tam rekabet koşullarına uygun biçimde işlemlerini sağlamaktır.

İkinci bir kriter "Pareto Optimalitesi" diye bilinen bir kuraldan kaynaklanabilir. Buna göre bir piyasada bireyler, üretim ve değişim işlemlerini; bu işlemlerden hiç kimsenin zarar görmediği, ancak bazı kişilerin yararlandığı sürece devam ettirirler. Üretim ve değişim faaliyeti bazılarının yararını arttırmanın, bazılarının zarar vermeden mümkün olamaması halinde durur. Bu hale "Pareto Optimumu" adı verilir. Herhangi bir faaliyetin veya hükümet politikasının sonuçlarının toplumsal refah yönünden değerlendirilmesi için, bu işlemlerle kimseye zarar vermeden bazılarının durumunun iyileştirilip iyileştirilmediğine bakmak yeterli olacaktır. İlk bakışta çok cazip bir kriter olarak görünmesine rağmen, Pareto optimalitesi mevcut durumu savunan bir kriterdir. Her mevcut durum, bu durum ister üretim, ister değişim ve isterse bölüşüm olsun; bir Pareto optimal durumudur, çünkü hiç kimseye zarar vermeden bir başkasının yararını arttırmak mümkün değildir.

Dolayısıyla birinci kriter, yani tam rekabet koşullarına göre çalışan serbest piyasa mekanizması, devletin sınırı ve görevi ile ilgili sorulara verilecek cevapları belirleme gücüne sahiptir. Devletin görevi tam rekabet koşullarını sağlayacak yasal ve kurumsal önlemleri almaktır. Böyle bir devlet "minimal devlet" olup, özgür bireyler için gerekli ve yeterli devlettir. Çünkü bölüşüm adaleti bireylerin ekonomik

refahtan olduğu kadar özgürlükten de eşit olarak yararlanmalarını gerektirir. Ekonomik refah, kişisel özgürlüklerin alternatifi değildir.

Bölüşüm adaleti ile ilgili yaklaşımların bu kısa özeti, öyle ümit ediyorum ki konu ile ilgili belli başlı tartışma konularını okuyucuya hatırlatmıştır. Bu tazelenen bilgiler ışığında Rawls'un Adalet Teorisi'nin kısa bir özetini vermek, ilişik metnin daha kolay anlaşılmasını sağlayacak. Çünkü Rawls, sunduğumuz çeviride, sadece "adaletin iki prensibi" adını verdiği prensipleri incelemiştir. Bu nedenle Rawls'un teorisinin tümü hakkında bilgi sahibi olmak yararlı olacaktır. Aşağıda kısaca, Rawls'un teorisinin genel bir özetini vermeye çalışacağız. Böylelikle çeviri metnini kendi orijinal yapısı içinde okuyucunun karşısına çıkarabileceğimizi düşündük.

Rawls'un bölüşüm teorisi, Locke ve Rousseau'nun toplumsal sözleşme (social contract) teorisine dayanır ve dolayısıyla Benthamcı Utilitarian (Faydacı) adalet teorisini red eder. Teorinin ilk adımını "orijinal durum" (original position) oluşturur. İlişik çeviride bazan "başlangıç durumu" terimini de kullandığımız bu durumda, çeşitli toplumsal sınıflardan gelen insanlar bir "bilmezlik perdesi" (veil of ignorance) arkasındadır. Sadece insan psikolojisi ve bilim kuralları ile ilgili bazı bilgilere sahip olup, ileride hangi toplumsal sınıf içinde yer alacakları ve toplumun hangi gelişme aşamasına ulaşacağı konusunda hiçbir bilgiye sahip değildir. Bu insanlar mensup oldukları toplumu

düzenleyecek ilkeleri oybirliği ile belirlerler. Bu belirleme sürecinde onlara sadece "rasyonel kişisel çıkar" (rational self-interest) yol gösterir. Herkes bir yaşam planına sahip olmakla birlikte (yani kendince iyi saydığı bir yaşamı düşünmekle birlikte), zaman içinde ne gibi bir durumla karşılaşacağını bilmez. Bu nedenle, ne şekilde sonuçlanacak olursa olsun, kendilerine bu yaşam planını gerçekleştirme fırsatını verecek toplumsal ilkeler üzerinde anlaşacaklardır. Bu ilkeler, bireylerin özel çıkarları dikkate alınmadan belirlendiği için, tanımları gereği, "objektif biçimde adil" (objectively just)dir.

Rawls'a göre, bu orijinal durumda bireyler iki prensibi benimseyecektir. Bu iki prensip Bir Adalet Teorisi adlı kitabında şöyle açıklanmıştır:

Birinci prensip. Her şahıs, herkese eşit özgürlük sistemi ile tutarlı olan eşit temel özgürlükler sisteminin en kapsamlısına girmek hakkına eşit olarak sahiptir. **İkinci prensip.** Toplumsal ve ekonomik eşitsizlikler o şekilde ayarlanmalıdır ki bu eşitsizlikler; (a) adil tasarruf ilkesi ile tutarlı biçimde en az avantajlı durumda olana (the least advantaged) en büyük yararı sağlamalıdır ve (b) bütün işler ve pozisyonlar (offices and positions) herkese haksızca (fair) fırsat eşitliği koşullarında açık olmalıdır." (*A Theory of Justice*, s.302).

Rawls bu tanımda yer alan "eşit temel özgürlükler sistemi" (system of equal basic liberties) kavramını açık olarak tanımlamamıştır. Ona göre bu kavram; oy verme, kamu hizmetlerine

ehil olma, konuşma ve toplanma özgürlüğü, vicdan ve düşünce özgürlüğü gibi politik özgürlükler ile, özel mülke sahip olma, keyfi tutuklanma ve gözaltına alınmama özgürlüğü gibi hukukun üstünlüğü (the law of rule) ilkesini kapsar. Birinci prensip, insanların orijinal durumda bu özgürlükler yönünden birbirleriyle eşit olmak istediklerini belirtir ve bu prensip, İkinci Prensibe göre bir lafzi önceliğe (lexical priority) sahiptir. Çünkü bu eşit özgürlüklerden, gelir, servet veya siyasi iktidar ile ilgili bir kazanç elde etmek için vazgeçmek söz konusu değildir. Bu nedenle bireyler, mensup oldukları toplumun, her şeyden önce, özgürlükleri koruyan bir kurumsal yapıya sahip olmasını isterler

İkinci prensibin, ilk kısmı, en az avantajlı durumda olana yarar sağlaması halinde, toplumsal ve ekonomik eşitsizliklere izin verir. Bu, Rawls'ın ünlü "fark ilkesi" (difference principle)dir. Orijinal durumda bireyler, herhangi bir eşitsizlikten yararlanacaklarını veya zarar görececeklerini bilmedikleri için yani bilmezlik perdesi ile perdelendikleri için bu ilkeyi benimserler.

İkinci prensibin ikinci kısmı ise, Rawls'ın teorisinde önemli bir role sahip iki kavramı içerir. Bunlar "adil tasarruf (just saving) ilkesi ile "haksızca fırsat eşitliği" (fair equality of opportunity) ilkesidir. Orijinal pozisyonda bireyler, insan psikolojisi gereği, sahip oldukları varlığın hepsini tüketmeyip, bir kısmını gelecek nesiller için saklamayı düşünecektir. Ayrıca, hiçbir kimseyi sahip olduğu güç ve servet ne

piyasa mekanizmasının tam rekabet koşullarına uygun biçimde işlemlerini sağlamaktır.

İkinci bir kriter "Pareto Optimalitesi" diye bilinen bir kuraldan kaynaklanabilir. Buna göre bir piyasada bireyler, üretim ve değişim işlemlerini; bu işlemlerden hiç kimsenin zarar görmediği, ancak bazı kişilerin yararlandığı sürece devam ettirirler. Üretim ve değişim faaliyeti bazılarının yararını arttırmamanın, bazılarını zarar vermeden mümkün olamaması halinde durur. Bu hale "Pareto Optimumu" adı verilir. Herhangi bir faaliyetin veya hükümet politikasının sonuçlarının toplumsal refah yönünden değerlendirilmesi için, bu işlemlerle kimseye zarar vermeden bazılarının durumunun iyileştirilip iyileştirilmediğine bakmak yeterli olacaktır. İlk bakışta çok cazip bir kriter olarak görünmesine rağmen, Pareto optimalitesi mevcut durumu savunan bir kriterdir. Her mevcut durum, bu durum ister üretim, ister değişim ve isterse bölüşüm olsun; bir Pareto optimal durumudur, çünkü hiç kimseye zarar vermeden bir başkasının yararını arttırmak mümkün değildir.

Dolayısıyla birinci kriter, yani tam rekabet koşullarına göre çalışan serbest piyasa mekanizması, devletin sınırı ve görevi ile ilgili sorulara verilecek cevapları belirleme gücüne sahiptir: Devletin görevi tam rekabet koşullarını sağlayacak yasal ve kurumsal önlemleri almaktır. Böyle bir devlet "minimal devlet" olup, özgür bireyler için gerekli ve yeterli devlettir. Çünkü bölüşüm adaleti bireylerin ekonomik

refahtan olduğu kadar özgürlükten de eşit olarak yararlanmalarını gerektirir. Ekonomik refah, kişisel özgürlüklerin alternatifi değildir.

Bölüşüm adaleti ile ilgili yaklaşımların bu kısa özeti, öyle ümit ediyorum ki konu ile ilgili belli başlı tartışma konularını okuyucuya hatırlatmıştır. Bu tazelenen bilgiler ışığında Rawls'un Adalet Teorisi'nin kısa bir özetini vermek, ilişik metnin daha kolay anlaşılmasını sağlayacak. Çünkü Rawls, sunduğumuz çeviride, sadece "adaletin iki prensibi" adını verdiği prensipleri incelemiştir. Bu nedenle Rawls'un teorisinin tümü hakkında bilgi sahibi olmak yararlı olacaktır. Aşağıda kısaca, Rawls'un teorisinin genel bir özetini vermeye çalışacağız. Böylelikle çeviri metnini kendi orijinal yapısı içinde okuyucunun karşısına çıkarabileceğimizi düşündük.

Rawls'un bölüşüm teorisi, Locke ve Rousseau'nun toplumsal sözleşme (social contract) teorisine dayanır ve dolayısıyla Benthamcı Utilitarian (Faydacı) adalet teorisini red eder. Teorinin ilk adımını "orijinal durum" (original position) oluşturur. İlişik çeviride bazan "başlangıç durumu" terimini de kullandığımız bu durumda, çeşitli toplumsal sınıflardan gelen insanlar bir "bilmezlik perdesi" (veil of ignorance) arkasındadır. Sadece insan psikolojisi ve bilim kuralları ile ilgili bazı bilgilere sahip olup, ileride hangi toplumsal sınıf içinde yer alacakları ve toplumun hangi gelişme aşamasına ulaşacağı konusunda hiçbir bilgiye sahip değildir. Bu insanlar mensup oldukları toplumu

düzenleyecek ilkeleri oybirliği ile belirlerler. Bu belirleme sürecinde onlara sadece "rasyonel kişisel çıkar" (rational self-interest) yol gösterir. Herkes bir yaşam planına sahip olmakla birlikte (yani kendince iyi saydığı bir yaşamı düşünmekle birlikte), zaman içinde ne gibi bir durumla karşılaşacağını bilmez. Bu nedenle, ne şekilde sonuçlanacak olursa olsun, kendilerine bu yaşam planını gerçekleştirme fırsatını verecek toplumsal ilkeler üzerinde anlaşacaklardır. Bu ilkeler, bireylerin özel çıkarları dikkate alınmadan belirlendiği için, tanımları gereği, "objektif biçimde adil" (objectively just)dir.

Rawls'a göre, bu orijinal durumda bireyler iki prensibi benimseyecektir. Bu iki prensip Bir Adalet Teorisi adlı kitabında şöyle açıklanmıştır:

Birinci prensip. Her şahıs, herkese eşit özgürlük sistemi ile tutarlı olan eşit temel özgürlükler sisteminin en kapsamlısına girmek hakkına eşit olarak sahiptir. **İkinci prensip.** Toplumsal ve ekonomik eşitsizlikler o şekilde ayarlanmalıdır ki bu eşitsizlikler; (a) adil tasarruf ilkesi ile tutarlı biçimde en az avantajlı durumda olana (the least advantaged) en büyük yarar sağlamalıdır ve (b) bütün işler ve pozisyonlar (offices and positions) herkese hakça (fair) fırsat eşitliği koşullarında açık olmalıdır." (A Theory of Justice, s.302).

Rawls bu tanımda yer alan "eşit temel özgürlükler sistemi" (system of equal basic liberties) kavramını açık olarak tanımlamamıştır. Ona göre bu kavram; oy verme, kamu hizmetlerine

ehil olma, konuşma ve toplanma özgürlüğü, vicdan ve düşünce özgürlüğü gibi politik özgürlükler ile, özel mülke sahip olma, keyfi tutuklanma ve gözaltına alınmama özgürlüğü gibi hukukun üstünlüğü (the law of rule) ilkesini kapsar. Birinci prensip, insanların orijinal durumda bu özgürlükler yönünden birbirleriyle eşit olmak istediklerini belirtir ve bu prensip, İkinci Prensibe göre bir lafzi önceliğe (lexical priority) sahiptir. Çünkü bu eşit özgürlüklerden, gelir, servet veya siyasi iktidar ile ilgili bir kazanç elde etmek için vazgeçmek söz konusu değildir. Bu nedenle bireyler, mensup oldukları toplumun, her şeyden önce, özgürlükleri koruyan bir kurumsal yapıya sahip olmasını isterler

İkinci prensibin, ilk kısmı, en az avantajlı durumda olana yarar sağlaması halinde, toplumsal ve ekonomik eşitsizliklere izin verir. Bu, Rawls'ın ünlü "fark ilkesi" (difference principle)dir. Orijinal durumda bireyler, herhangi bir eşitsizlikten yararlanacaklarını veya zarar göreceklarini bilmedikleri için yani bilmezlik perdesi ile perdelendikleri için bu ilkeyi benimserler.

İkinci prensibin ikinci kısmı ise, Rawls'ın teorisinde önemli bir role sahip iki kavramı içerir. Bunlar "adil tasarruf (just saving) ilkesi ile "hakça fırsat eşitliği" (fair equality of opportunity) ilkesidir. Orijinal pozisyonda bireyler, insan psikolojisi gereği, sahip oldukları varlığın hepsini tüketmeyip, bir kısmını gelecek nesiller için saklamayı düşünecektir. Ayrıca, hiçbir kimseyi sahip olduğu güç ve servet ne

olursa olsun, bir göreve gelmekten alıkoymak söz konusu olmayacaktır. Bütün görevler herkese açık olacaktır.

Rawls, adaletli bir toplumsal düzenin oluşmasında sırasıyla dört aşamadan geçileceğini düşünmektedir. Birinci aşama orijinal durum olup, bu aşamada adaletin yukarıda açıkladığımız iki prensibi belirlenir. İkinci aşama bir anayasa oluşturma aşaması (Constitutional Convention) dur. Bu aşamada bilmezlik perdesi kısmen aralanmış olup, bireyler hangi topluma ait olduklarını bilmektedir. Ancak kendi kişisel statüleri hakkında hiçbir bilgiye sahip değildirler. Bu aşamada, iki adalet prensibini içeren bir anayasa yapılır. Bu anayasa, ayrıca, bazı oy çokluğu kurallarını ve hakça fırsat eşitliği ilkesini de içerecektir. Üçüncü aşama yasama (legislation) aşamasıdır. Bu aşamada yasa koyucular kendi kişisel konumları ile ilgili bir bilgiye sahip değildir. Çıkan yasaların adil olması için, bu yasalar iki adalet prensibi ile yapılan anayasaya uygun olmalı ve yasa koyucuların kişisel konumları ile ilgili olmamalıdır. Dördüncü aşama bu yasaların yargıçlar ve diğer kamu görevlileri tarafından uygulanma aşamasıdır. Bu aşamada bilmezlik perdesi tamamen ortadan kalkmış olacaktır.

Son olarak iki konuya değineceğiz. Bunlardan birincisi Rawls'ın diliyle ilgilidir. Rawls, kendine özgü bir anla-

tım üslubuna sahip bir yazar. Cümlelerini oldukça uzun tutmaya, her cümlenin anlam yükünü olabildiğince arttırmaya adeta özen göstermiş gibi. Okuyucunun, hevesini kırmak için değil, ancak neyle karşılaşacağı konusunda önceden uyararak için söylemeliyiz ki, Rawls'u okumak, normalden fazla bir gayreti ve sabırlı olmayı gerektiriyor. Biz becerebildiğimiz kadar açık ve yalın bir çeviri yapmaya özen gösterdik. Ancak yazanın orijinal üslubunu da korumaya dikkat ettik. Okuyucunun sabırlı ve ısrarlı olması gerekiyor. Kuşkusuz, kazanılacak engin bakış açısı bu zahmeti fazlasıyla ödeyecek kadar zengindir.

Değineceğim son konu, değerli meslektaşım Doç. Dr. Hayrettin Ökçesiz ile ilgili. Beni, günlük çalışmaların yanında, yeniden Rawls ile buluşmaya teşvik etmesi, bütün yorgunluklarımı unutturacak derecede verimli sonuçlar doğmasına neden oldu. Kendisine içten teşekkürlerimi sunuyorum, değerli çalışmalarının uzun yıllar devam etmesini diliyorum.

Umarım, bu küçük kitapçık hem aydınlanmaya çok muhtaç olduğumuz bölüşüm adaleti konusunda ve hem de Rawls, Hayek, Buchanan ve Nozick gibi bu konuda önemli eserler vermiş bilim adamı ve filozofların eserlerinin incelenmesinde bir ilk adım olur.

Bölüştürücü Adalet

John Rawls

(Çeviri: Vural Fuat Savaş)

I

Bir insan topluluğunu, ortak bir adalet kavramı ile yönlendirilen ve üyelerinin mutluluğunu arttırmayı amaçlamış, az çok kendine yeterli bir ortaklık olarak düşünebiliriz. Karşılıklı yarar amacıyla başvuru ortak bir girişim olduğu için, böyle bir ortaklık hem çıkarlar arası bir çatışma ve hem de çıkarlar arası benzeyiş ile karakterize edilir. Çıkarlar arasında bir benzeyiş vardır, çünkü toplumsal işbirliği herkese, sadece kendi çabaları ile yaşamaya uğraşmaları haline oranla çok daha iyi bir hayat sağlar. Ancak aynı bireyler, ortaklaşa emekleriyle yaratılan bu daha büyük yararların nasıl bölüştürüleceği konusunda da ilgilidir. Çünkü hepsi kendi amaçlarını arttırabilmek için daha büyük bir pay almayı daha küçük bir paya tercih edecektir. Adalet kavramı bu bölüşümü belirleyecek ve uygun bölüşüm payları ile ilgili bir uzlaşma sağlayacak sosyal düzenlemeler ara-

sında seçim yapmaya yarayan bir dizi ilkeyi içerir.

İlk bakışta adaletin en rasyonel kavramı, faydacı (utilitarian) yaklaşım olarak görünecektir. Çünkü her insan kendi yararını dikkate aldığı mutlakla kayıpları ile kazançlarını dengeleyebilecektir. Daha sonraki bir dönemde daha büyük bir yarar sağlamak için bugün kendimizi bir özveride bulunmaya zorlayabiliriz. Bir insan, hareketlerinden başkaları etkilenmediği sürece, kendi yararını en üst düzeye çıkarmak ve kendi amaçlarını mümkün olduğu ölçüde arttırmak için her türlü girişimde bulunabilir. Öyleyse neden bir toplum aynı ilkeyi uygulamasın? Neden bir kişi için rasyonel olan şey bir grup için rasyonel olmasın?

Kuşkusuz, hakkın dolayısıyla adaletin en basit ve en kestirme içeriği, yararın maksimizasyonudur (Maximization of good). Bu tanımlama, yararın ne olduğunun a priori olarak anlaşılması olduğu varsayımına dayanır,

1. Bu deneme, burada takdim edildiği gibi, 'Bölüşüm Adaleti' (1967)'nin tümüyle 'Bölüşüm Adaleti: Bazı Ekler'in ana kısmını ihtiva eder. Tekrarları önlemek için yapılan bazı atlamalar ile ikinci denemenin, ilk ve son bölümleri hariç, hemen tümü ilk denemenin 5 ve 6. Bölümleri arasına yerleştirilmiştir. Yukarıdaki metinde numaralandırıldığı biçimde 1-4 ve 11-14 bölümleri 'Bölüşüm Adaleti'nden ve 5-10 bölümleri de 'Bazı Ekler'den alınmıştır. Bölümleri birbirine bağlamak için yer yer bir iki paragraf ekledim; bir iki ufak değişikliğe rağmen denemelerin ilk basımlarını değiştirmedim. Burada öne sürülen fikirlerin daha ayrıntılı bir açıklaması Rawls (1971) de bulunabilir.